

Twentse Taalbank

't Inschrien

2015 / 1

Kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente

Colofon

't Inschrien is een kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Robert Kemper Alferink (hoofdredacteur),
Willy Ahlers, Geert Bekkering, Hilda Ferwerda,
Jan Hinke en Harry Mulder.

Aan dit nummer werkten mee:

Jan van Beckum, Anneke Coops, Mascha ten Damme,
Albert Gieskes, Ewout van der Horst,
Robert Kemper Alferink, Dick Schlüter,
Theo van Stapele, G.J. Welberg.

Redactieadres

Wiegersstraat 24
7448 AK Haarle
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Bernard Westrek, voorzitter
Janny Willemsen, secretaris
Roy Dams, penningmeester
Jan van Alsté, lid
Jan Morsink, lid
Theo van Stapele, lid

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Telefoon: 074- 2914014
Rabobank rek.nr. 12 95 76 379

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl
Soos: iedere maandag 10.00 - 14.00 uur

Het abonnement is bij het lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost 27.50 euro per lid, met partner 33.50 euro, jeugdleden tot 21 jaar 10 euro. Losse nummers zijn voor 5 euro verkrijgbaar bij het secretariaat.

Nieuwe kopij moet uiterlijk 15 mei 2015 bij de redactie zijn. Richtlijnen voor publicatie zijn te vinden op de website.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een tuugkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede
ISSN 1875-2659

Inhoud

Pleidooi voor een integrale geschiedenis van Twente	3
Canons en stadsgeschiedenissen missen samenhang en context	
Dick Schlüter	
Boeren in Twente tijdens turbulente 20e eeuw	6
Ewout van der Horst	
De verdeling van de marke Oele en de Feubelerkotten als twist tussen Woolde en Oele	9
G.J. Welberg	
Werken van Piet Regensburg	12
Uit de collectie	
Theo van Stapele	
Wederopbouwerven in Vriezenveen	14
Anneke Coops en Mascha ten Damme	
Monument voor de freules is er!	20
Jan van Beckum	
De wederopbouw van Twente	22
Robert Kemper Alferink	
J.E. Gieskes in de publieke ruimte	23
Albert Gieskes	

Benoeming Frans Agterbosch tot erelid

Tijdens de jaarvergadering van de Vereniging Oudheidkamer Twente op 24 maart 2015 is Frans Agterbosch tot erelid van de vereniging benoemd, hetgeen met veel applaus werd ontvangen. In 't Inschrien 2015/2 wordt een interview met Agterbosch gepubliceerd.

De redactie

Foto omslag: Landbouwer Herman Oosterveld ploegt een akker in Zenderen, jaren '80. Bron: particuliere collectie, Zenderen.

Pleidooi voor een integrale geschiedenis van Twente

Canons en stadsgeschiedenissen missen samenhang en context

Dick Schlüter

.....

Provinciegeschiedenissen zijn 'hot'. Vanaf 1990 hebben maar liefst acht provincies een nieuw overzichtswerk gekregen, met als laatste Zeeland. Duitsland blijft niet achter. Over het Graafschap Bentheim verscheen in 2010 een met Duitse 'Gründlichkeit' geschreven historie. Overijssel blijft het echter doen met een verouderd overzichtswerk uit 1970. Plannen voor een nieuwe provinciegeschiedenis van Overijssel zijn tot nu toe stuk gelopen op de benodigde financiën. Deze werden door de Utrechtse historicus Paul Brusse in juni 2011 op 1 miljoen euro geschat.

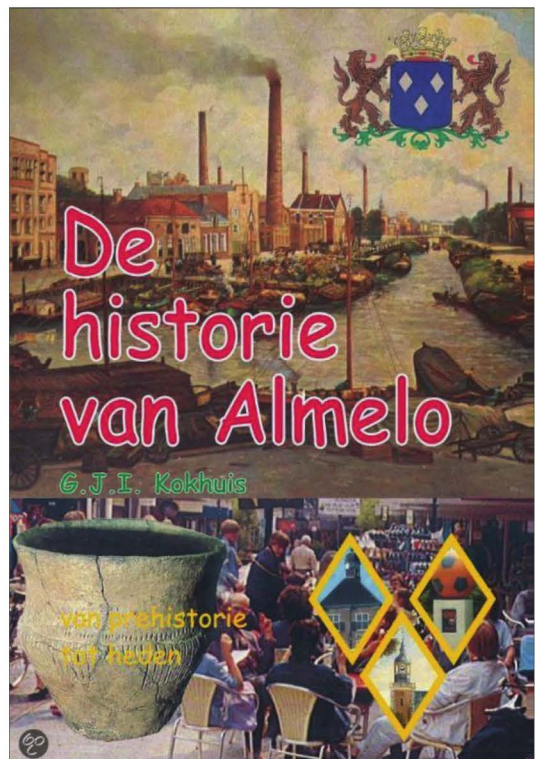
Deze beschouwing is geen pleidooi om alsnog te komen tot een nieuwe geschiedenis van Overijssel. Ook al gaat het in wezen om een studie die omgerekend minder dan één euro per inwoner kost. De gedegen studie over het Graafschap Bentheim laat zien, dat er juist veel te zeggen valt voor het schrijven van een regionale geschiedenis over Twente. Eén argument dat hier ook voor pleit is dat Overijssel - ondanks het feit dat er vanaf 1528 sprake is van een bestuurlijke eenheid - in wezen uit drie verschillende delen bestaat. Tot 1795 was niet alleen elke provincie van de Republiek der Verenigde Nederlanden min of meer zelfstandig. Ook de verschillende drostambten, heerlijkheden en steden genoten een grote mate van zelfstandigheid. Dit heeft voor wat betreft Twente, Salland en de Kop van Overijssel - los van de landschappelijke verschillen van stuwwallandschap, riviervalleien van IJssel en Vecht respectievelijk laagveengebied bij Zuiderzee/IJsselmeer - economische, politieke, sociale, culturele en religieuze verschillen tot gevolg gehad die tot op de dag van vandaag nog doorwerken of traceerbaar zijn.

Behoeftte?

Maar is er eigenlijk wel behoefte aan een regionale geschiedenis van Twente? Is het niet beter uit oogpunt van kosten en belangstelling om te komen tot stads- of gemeentegeschiedenissen? Het eind 2014 verschenen boek 'Stad uit stoom en strijd' van Wim Nijhof over de geschiedenis van Enschede ging intussen al meer dan 1000 keer over de toonbank. Verder is er de afgelopen jaren met veel enthousiasme door werkgroepen van historische verenigingen gewerkt aan het maken

van canons over hun eigen gemeente. En de canons die behalve op internet (www.canonvanoverijssel.nl) ook in boekvorm verschenen vonden net als het boek van Nijhof gretig aftrek. Als kroon op het canonproject verscheen in 2014 in boekvorm tevens 'Canon van Overijssel. Vijftig vensters op de provinciale geschiedenis' van Ewout van der Horst, die het canonproject de afgelopen jaren vanuit de IJsselacademie in Kampen begeleidde en vorm gaf.

Eén van de problemen met deze canonbenadering van de historie is dat ze geen

samenhangend verhaal geven. Het gaat om 'vensters' of zoals bij Nijhof om vensters die ook nog eens 'persoonlijk getinte verhalen' zijn. Geschiedenis is echter primair oorzaak en gevolg, waarbij het tevens gaat om bedoelde zowel als onbedoelde gevolgen.

Wat verder bij de canons en de stadsgeschiedenissen ontbreekt – vorig jaar verscheen ook een herziene herdruk van de 'Geschiedenis van Almelo' door G.J.I. Kokhuis – is een doorwrocht (eu)regionaal, nationaal of internationaal kader. Dorpen, steden, gemeenten of Twente zijn nooit 'eilanden' geweest. Een valkuil die zich bij de 'vensteraanpak' al snel opent is een verbijzondering van de lokale geschiedenis, terwijl deze vaak heel goed te verklaren of te begrijpen is wanneer er naar een context wordt gekeken.

Het schrijven van een millennia omvattende geschiedenis is mede door de grote hoeveelheid beschikbare literatuur ook geen zaak voor één persoon, maar voor een team bestaande uit schrijvers met kennis van zaken over bepaalde tijdvakken of thematiek en een redactiecommissie die de hoofdstukken controleert en er voor zorgt dat er een eenheid ontstaat. De fouten in de eerste hoofdstukken van het boek van Nijhof – zijn kennis van zaken ligt vooral op het terrein van de 19e en 20ste eeuw – onderstrepen de noodzaak van 'teamwork'. In die zin is het dan ook jammer geweest dat een project voor het schrijven van een stadsgeschiedenis van Enschede – waarbij de Stichting Historische Sociëteit Enschede Lonneker (SHSEL) en de universiteiten van Twente en Groningen betrokken waren – om financiële redenen geen doorgang heeft gevonden.

Visie

Een andere zwakte bij een 'vensteraanpak' is het gemis aan een overkoepelende visie. Dit zal ook zeker het fundament moeten zijn onder een regionale studie van Twente. Wat maakt Twente nu eigenlijk anders in vergelijking met de omgeving? En wat bond en bindt de regio? Dit zijn vragen die alleen via een integrale benadering van de regio te beantwoorden zijn. Dat wil zeggen vanuit sociale, economische, politieke, culturele en religieuze invalshoeken.

Op die manier wordt ook een 'vercanonisering' voorkomen. Een gedegen regionale studie kan vervolgens behalve als wetenschappelijk verantwoord kader ook inspirerend werken voor het schrijven van een op betrouwbare wijze onderbouwde stads- of gemeentegeschiedenis in lijn met de stand van het historisch onderzoek. Verder biedt het ook bij uitstek de kans om verschillende historische disciplines te combineren en te comprimeren en zo een totaalbeeld te construeren. Recent verschenen provinciegeschiedenissen zowel als de studie naar de historie van het Graafschap Bentheim laten zien dat het dan niet gaat om één boek, maar om een aantrekkelijk geïllustreerde reeks (veelal drie of vier boeken) gemaakt door een team van mensen.

De vanaf 2012 verschenen boeken over de historie van Zeeland tonen aan dat bij de periodisering het beste kan worden uitgegaan van 'ijkpunten' in de vorm van 'ronde' jaartallen. Er wordt dan in de woorden van historicus Paul Brusse; 'Teruggekeken vanuit het laatste jaar van een tijdvak. Dat jaar als een moment van analyse, waarop zoveel mogelijk dwarsverbanden worden gelegd en waarop de

uitgezette lijnen bij elkaar komen. Daar kunnen vragen worden beantwoord over de wording van de samenleving tot dan toe en over de duiding van die ontwikkeling. Bij de tijdvakken gaat het dan om; ontstaan en kenmerken van het landschap, de prehistorie, de Romeinse Tijd, de Middeleeuwen, de Vroegmoderne Tijd, de Negentiende eeuw en de Twintigste eeuw. Voor de helderheid is een keuze van drie klassieke thema's per tijdvak te verdedigen. Daarbij gaat het telkens om: 1. De demografische, sociale en economische geschiedenis; 2. De politieke en institutionele geschiedenis en 3. De culturele en religieuze geschiedenis. Om de samenhang nog groter te maken is het zinvol om tevens met een aantal begrippenparen te werken, namelijk; 1. Centrum en periferie, 2. Stad en platteland, 3. Arm en rijk; 4. Openheid en geslotenheid en 5. Beeld en zelfbeeld.'

Gezien de successen die geboekt zijn bij het op toegankelijke wijze beschrijven van de historie van Groningen (2009) en Zeeland (2012), is deze aanpak naar mijn mening ook heel goed bruikbaar voor de regio Twente.

Publiek?

Wie gaat zo'n reeks, die ruw geschat rond de 100 euro gaat kosten, kopen? Bij zo'n project moet het verschijnen in druk alleen al vanwege de kosten als een nevenproduct (!) worden gezien. Primair moet het gaan om een voor iedereen toegankelijke presentatie op internet. Dat past ook goed bij de tijd waarin wij thans leven en de digitale toekomst die ons te wachten staat. Kortom, het is hoog tijd om eens lijn en houvast aan te brengen in de geschiedenis van Twente! Niet via een studie op provinciaal niveau, maar juist één met deze regio als uitgangspunt. En de doelgroep moet zonder meer een breed publiek zijn, inclusief het onderwijs. Op dat punt geef ik Kokhuis en Nijhof met hun stadsgeschiedenissen gelijk. Tevens kan zo'n studie inspirerend werken en de geschiedbeoefening over deze streek nieuwe inspiratie en impulsen geven. Dat het ook hoog tijd is voor zo'n regionale geschiedenis wordt onderstreept door het feit dat de door Kokhuis in 1982 gepubliceerde 'Geschiedenis van Twente' qua aanpak en inhoud is verouderd. Het door Waanders Uitgevers in samenwerking met de Twente

Akademie en de Oudheidkamer Twente tussen 1992-1994 in thematische afleveringen uitgebrachte 'Ach Lieve Tijd. Duizend jaar Twente' is nog wel bruikbaar, maar de uiterste houdbaarheidsdatum nadert met rasse schreden. De eerste stap om te komen tot een regionale geschiedenis is het schrijven van een projectvoorstel, met een kostenplaatje. Ook moeten verschillende instellingen bij het project worden betrokken (bijvoorbeeld het Historisch Centrum Overijssel, Oudheidkamer Twente en de universiteiten Twente, Utrecht en Groningen). De opdracht voor het schrijven van een projectvoorstel kan het beste door de Regio Twente worden gedaan.

Een ruggengraat voor deze streek begint bij een integraal overzicht van de eigen historie. In het voorwoord van 'Ach Lieve Tijd' liet toenmalig commissaris van de Koningin in Overijssel mr. J.A.M. Hendriks in 1992 reeds optekenen; 'Twente kent een sterke onderlinge samenhang en heeft een eigen profiel. Het is van groot belang iedereen daarvan kennis te laten nemen. Het historisch perspectief kan daarbij niet worden gemist.' Het zou mooi zijn als de huidige bestuurlijke elite van deze streek daar eens moeite en geld in zou willen steken!

Voorzitter Dick Buursink van de St. Historische Sociëteit Enschede-Lonneker tijdens de presentatie van Nijhof's boek 'Geschiedenis van Enschede'.

Foto: Ingrid Astrego

Boeren in Twente tijdens turbulente twintigste eeuw

Ewout van der Horst

Iedereen die regelmatig bij klassieke plattelanders over de vloer komt, kan zich er een voorstelling van maken. Geen moderne strakke interieurs met eigentijds meubilair en kleuren, maar een dege-lijke inrichting met eikenhouten meubels en vloerbedekking op de grond. Het hoorbaar tikken van de klok benadrukt de stilte die er nog kan heersen. Hier wonen mensen die zo zijn vergroeid met hun woonplek dat de vertrouwelijkheid ervan de bezoeker kan overrompelen. Je proeft dat alle dingen hier nog als vanzelfsprekend hun plek hebben: niet alleen het levensritme van de bewoners, maar ook dat van het erf, de landerijen en naburige woningen waarop de boerderij uitzicht biedt. En overal hoort een verhaal bij. Je hoeft alleen maar de tijd te nemen om te luisteren.

Familie Oosterveld boerde 75 jaar op boerderij de Hondenborg bij Zenderen.

De geschiedenis van het boerenleven staat vaak in een zweem van nostalgie. Veel mensen hebben nog herinneringen aan het leven op de boerderij en het werken op het land in een tijd dat er nog paarden op stal stonden, graan op het land groeide en het meeste werk met de hand moest gebeuren. Er is de nodige energie gestoken in het optekenen van verhalen uit dit tijdperk van de 'oude landbouw'. Sinds de jaren '50 is het klassieke gemengde boerenbedrijf immers in ras tempo verdwenen. Denk aan de komst van trekker en melkmachine, de herverkaveling van het landschap en de specialisatie richting veelal melkveehouderij. De boerenstand is onderhand gedecimeerd.

Het proces van modernisering in de landbouw begint inmiddels alweer geschiedenis te worden.

Het kleinschalige landschap met zijn vele boerderijen, schuurtjes, percelen, bosschages en onverharde wegen is herschapen tot een efficiënt verkaveld productielandschap met daarin grote veestallen en overwegend weiland en maisakkers langs geasfalteerde autowegen. De eerste generatie trekkers toert inmiddels als agrarisch erfgoed door de streek. De getuigen van deze 'stille revolutie' op het platteland zijn bovendien op leeftijd. Hoeveel mensen kunnen nog vertellen wat voor hen de aanleiding was afscheid te nemen van de laatste boerenknecht? Hoe ze er toe kwamen de eerste lening bij de Boerenleenbank aan te gaan? Of hoe het was om letterlijk met je schoonmoeder onder één dak te wonen? Deze overwegingen vormden de aanleiding tot het op touw zetten van een grootschalig project.

Pachtboek A No. 296

Legger No. 727

PACHTOVEREENKOMST.*Hogeaalmond*
Stijfer

Als mondeling gemachtigde van MARIE AMELIE MECHTILD AGNES GRAVIN VAN ALDENBURG BENTINCK, Douairière Dr. R. F. BARON VAN HEECKEREN VAN WASSENAER, wonende op het Kasteel Twickel, Gemeente Ambt Delden, hierna te noemen verpachtster, verklaart ondergeteekende W. H. BITTER, Rentmeester van Twickel, te Stad Delden, bij deze te verpachten aan

~~Arend Jan Oosterveld, op het Erve Hondeborg te Zenderen (Borne)~~

hierna te noemen pachter, die door medeonderteekening in pacht verklaart aan te nemen het Erve en Goed genaamd

HONDEBORG

gelegen te **Zenderen**, Kadastraal bekend Gemeente **Borne**

Sectie E Nos. 576-577-581-572-570-368 ged.-567-571-580-666-665-664-663-954-475-531-1305 ged.-1655 ged.-1348-2178 ged.-1347-2174-573

ter gezamenlijke grootte van ongeveer **11 H.A. 61 Aren**, al hetwelk partijen verklaren zoowel in ligging, grootte als anderszins wel te kennen, zonder daarvan een meer bepaalde omschrijving of aanwijzing te verlangen.

De ondergeteekenden verklaren, dat deze pachtovereenkomst wordt gesloten voor onbepaalden tijd. Opzegging daarvan kan slechts plaats hebben tegen 11 November (St. Martini), welk tijdstip pachter en verpachtster verklaren in overeenstemming te zijn met het plaatselijk gebruik. De pachter zal alsdan alle gebouwen, landerijen en gronden tot het gepachte behorende, ontruimd ter vrije beschikking van verpachtster moeten stellen zonder aanspraak op eenig gewas te kunnen maken. Hij zal het bouwland na den oogst van de eerste vrucht in het laatste pachtjaar ter beschikking van verpachtster laten liggen.

De aanvaarding van het gepachte heeft plaats 11 November 1939.

Het pachtjaar loopt van 11 November tot 11 November.

Als jaarlijksche pacht prijs wordt overeengekomen

vijfhonderd vier en zeventig gulden (f 574,-) -----

te betalen in handen en ten kantore van den Rentmeester van Twickel zonder eenige korting, inhouding of schuldvergelijking op den 11 November van elk jaar, voor het eerst op den 11 November 1940, doch bij vertrek 14 dagen voor den datum van beëindiging der pachtovereenkomst. Deze pacht is voorts — voor zoover zij niet als strijdig met eenig artikel van de Pachtwet bij die Wet nietig zijn verklaard — aangegaan onder de voorwaarden tot dusver onder Twickel gebruikelijk, t.w.:

Na het vertrek van de melkkoeien in 2001 begon Dinie Oosterveld een 'pleisterplaats' voor toeristen in het leeggekomen tanklokaal.

Onder de titel 'Boeren in Overijssel' hebben de provinciale erfgoedorganisaties IJsselacademie, Historisch Centrum Overijssel en TwentseWelle met financiële steun van de provincie de handen ineen geslagen. Als onderzoeksinstituut neemt de IJsselacademie in heel Overijssel vele tientallen historische diepte-interviews af met mannen en vrouwen uit de agrarische sector. De geïnterviewden worden door fotograaf Albert Bartelds geportretteerd en soms ook gefilmd. Als provinciaal archief gaat het Historisch Centrum Overijssel op zoek naar bijpassend illustratiemateriaal en verzorgt het de digitale ontsluiting van de resultaten via het platform MijnStadMijnDorp. Museum TwentseWelle stelt een reizende tentoonstelling over het thema samen, die per regio nader zal worden ingevuld. Voor Twente komt in 2016 een eigen presentatie tot stand, vergezeld van een regionale boekuitgave.

Op 27 november jl. was er een goedbezochte startbijeenkomst van het project in Zwolle, met vertegenwoordigers van tientallen historische verenigingen en lokale musea. Deze lokale partijen kunnen desgewenst aanhaken bij het project door zelf met het thema aan de slag te gaan, een cursus *oral history* te volgen of onderdak te bieden aan de reizende tentoonstelling. Naar aanleiding van (publiciteit rondom) deze startbijeenkomst heeft het

initiatief veel bijval gekregen. Mensen melden zich spontaan aan om bij te dragen aan het project of omdat ze een geschikte interviewkandidaat kennen. Het thema spreekt blijkbaar aan.

Bij de eindstreep van een dergelijk ambitieuze onderneming denk je meestal: 'Ja, zo moest het zijn. Het resultaat mag er wezen.' Maar tijdens het project overvalt je regelmatig de twijfel of je op het goede spoor zit. Hoe bereik je zoveel mogelijk effect met je inspanningen? Welke partijen en personen zouden nog meer een rol willen en kunnen spelen? Kunnen we met dit project nog andere initiatieven aanwakkeren? Een project mogelijk gemaakt met gemeenschapsgeld moet de samenleving immers zoveel mogelijk ten goede komen.

Natuurlijk is het de taak van een historicus om verhalen over het verleden vast te leggen, maar je wilt dat die getuigenissen ook voor het huidige publiek van belang zijn. Simpelweg: Wat heeft het eindresultaat straks te betekenen? Hoeveel mensen zullen hun eigen levensgeschiedenis erin herkennen en zich daardoor gehoord voelen? Kan het de agrarische identiteit van Overijssel versterken? Is het van belang voor het imago van de huidige boerenbevolking? Draagt het onderzoek bij aan de actuele discussie over de voortgaande schaalvergroting van de landbouwsector?

Dergelijke vragen spelen regelmatig door je hoofd. Ze houden je scherp. Maar op een gegeven moment geldt ook gewoon: productie draaien! Weer een dag je concentreren op het uitwerken van een interview: zin voor zin afluisteren, intikken en er een lopend en leesbaar verhaal van maken. Af en toe krijg je een bevestiging dat je op de goede weg zit, bijvoorbeeld als de vochtige ogen van de ondervraagde even een spiegel van het verleden lijken te zijn of een nabestaande intens dankbaar is dat het verhaal van zijn moeder nog net op tijd is opgetekend...

Ewout van der Horst werkt als projectleider bij Stichting IJsselacademie. Samen met collega-historicus Martin van der Linde neemt hij de interviews af. Kent u mensen uit de agrarische sector met een bijzonder verhaal? Laat het gerust weten via evanderhorst@ijsselacademie.nl. Zie ook www.mijnstadmijndorp.nl.

De verdeling van de marke Oele en de Feubelerkotten als twist tussen Woolde en Oele

G.J. Welberg

Rond 1650 moet er door Willem Fabeler een huisje gebouwd zijn bij het driemarkenpunt tussen Twekkelo, Woolde en Oele. De nog bestaande Fabelenweg is genoemd naar dit huisje dat later is uitgegroeid tot het erf 'n Föbel. In het doopboek van Delden staat dat Willem, als bewoner van Oele, een kind laat dopen. Willem had het goed bekeken. Ook markebewoners moesten in die tijd belasting betalen zoals hoofdgeld, vuurstedegeld enz. De setters (inners van belastingen) kwamen dan natuurlijk ook bij 'n Föbel. Maar vanwege zijn strategisch punt kon hij bij bezoek van de setter uit Oele zeggen dat hij niet in Oele woonde maar in Twekkelo, en omgekeerd woonde hij bij bezoek van de setter uit Twekkelo in Woolde, enz. De familie kon zich dat eeuwenlang permitteren omdat de exacte loop van de grenzen daar niet duidelijk was. Zodoende kom je 'n Föbel niet tegen in de belastingregisters van die tijd. Maar je wilt toch weten hoe dat nou met je voorouders zatsals je een boek met familiegeschiedenis wil maken. Dus duik je in de markeboeken.

De marken Woolde, Oele Woolderzijde, Groot- en Klein Driene hadden gezamenlijk één markeboek omdat ze dezelfde markerichter (voorzitter van het markebestuur) hadden, namelijk de heer van het huis Hengelo. In dit markeboek is een verslag opgenomen uit 1810 van een vergadering van het markebestuur over 't huijs van Albert Feubeler. Het gaat er dan om of het huis in de marke Oele-Woolderzijde ligt of in de marke Woolde. Dit clandestien gebouwde huis werd in 1748 door Albert Feubeler bewoond, maar in 1810 door zijn kleinzoon Bernardus Welberg. In het markeboek staat:

Gecommitteerde Goedsheerenvergadering der marke Woolde en Ole Wolderzijde gehouden aan 't huijs van Alberd Feubeler den 10e van de oogstmaand (augustus) 1810. Wanneer zeederd veele jaaren daarover quaestie en dispuut geweest, of de alhier woonende Alberd Feubeler tot de marke Woolde of Wolder Ulerzijde behoort.

De woeste gronden, een noodzaak voor het boerenbedrijf tot in de 19e eeuw

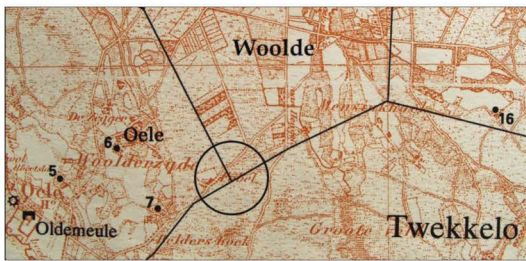
Zo vergaderden zich op heeden de Heeren gecommitteerde Goedsheeren der marke Woolde enerzijds en anderzijds eenige der voornaamsten ingesetene der Wolder Olderzijde marke (terwijl deeze mark geene committeerde heefd) onder den praesidio van den erfmarkenrichter deezer voorbenoemde beijde marken, om in de minne een verzoek te tenteeren om voorgemelde quaestie en dispuut bij te leggen en uijt den weg te ruijmen. Waarop dan zowel van de zijde der Heeren gecommitteerden der marke Woolde als van de zijde der benoemden aanweesenden der Woolde Ulerzijde marke eenparig beslooten werd: Dat jeder marke afzonderlijk hunne belangensgronden en bewijzstukken waardoor zij vermeenen hunne recht van een wettig eigendom aan benoemden Alberd Feubeler te kunnen bewijzen, schriftelijk bij den erfmarkenrichter in te geven en dan van denzelven deeze stukken aan een onpartijdschen advocaten ter uitspraake en dissecie op wiens zijde van deeze beide marken het wettige eigendom zich bevindet. Zonder verzuim interenden, waarmede deeze vergadering geëindigd is. Datum als boven. Was getekend: Lahrman qq., H. Brill qq., Jan Dijk qq., W.P.C. Greeve qq. Pro vera copie W. Lahrman qq.

Op de Holtink of Goedsheren en Erfgenamenvergadering van 5 februari 1819 van de marke Woolde leek het of het probleem van het huis van Albert Feubeler opgelost was. Besloten werd dat de verwalter erfmarkenrichter het in zijn gebruik zijnde erf met landerijen voor

200,- gulden aan Bernadus Welberg mocht verkopen. Hieruit blijkt nog eens duidelijk dat het erf met bijbehorende cultuurgrond eigendom was van de marke. Welke marke, daar werd over getwist. Bij dit bedrag was tevens de jaarlijkse pacht en uitdrift (het laten weiden van vee in de marke) van 10,- gulden, inbegrepen. Uit de beschikbare papieren bleek dat hij die pacht jaarlijks aan de marke schuldig was. Ook met twee andere markenkottens, Briljan en de Watertoeft, werd een dergelijke regeling getroffen.

Protest van die van Oele

Nauwelijks een maand later, op 1 maart 1819, werd een markervergadering belegd van de marke 'Olde- Woolderzijde' (Oele-Woolderzijde). Het eerste vergaderpunt betrof de zaak van de 'marken cotten Fabeler'. De vertegenwoordigers van de marke Oele- Woolderzijde kwamen al

Het grensverloop van Oele met de marken Woolde en Twekkelo

gauw tot de conclusie dat de verkoop van de Fabelersplaats door Woolde beschouwd kon worden als een *'wederrechtelijke aanranding'* van hun bezittingen. Dit kon niet gedoogd worden en daarom werden de markebewoners Jan Hendrik Olink en Jannes Vocker uit Oele met de erfmarkenrichter gekwalificeerd en gemachtigd om tegen de marke Woolde met alle gepaste middelen *'zoo in als buijten rechten te ageren en des noods daarover te transigieren'* om schadeloosstelling te verkrijgen.

Op 22 november 1819 kwamen die van Oele-Woolderzijde op het huis Hengelo nog eens bijeen om te *'delibereren en te resolveren'* aangaande de nog niet afgedane zaak met de kotten Feubeler. Zij verzochten de erfmarkenrichter om een bijeenkomst te beleggen met de gerechtigden van de Wooldermarke om hen enige bewijs-

stukken te tonen waaruit zou moeten blijken dat de marke Oele Woolderzijde de eigenaar van de Feubelers kotten was. Toen werd besloten een commissie te benoemen die zich met de zaak zou bezighouden en er zou getracht worden met Oele Woolderzijde over de Feubelers kotten tot een schikking te komen.

Vervolgens werd door de verwalter markenrichter Lahrman een holtink belegd op 8 maart 1820 op het huis Hengelo met de gerechtigden van Oele-Woolderzijde. Op die vergadering werd de commissie benoemd die zich met de zaak zou gaan bemoeien. De commissie bestond, naast de verwalter markenrichter, uit de heer Putman Cramer, rechter te Delden, doctor G.J. Dijkers uit Borne en de markebewoners Jannes Vokking en Hendrik Olink als eigengeërfden (bezitters van gewaarde erven in de marke Oele-Woolderzijde).

Hoe loopt de markegrens tussen de marke Woolde en de marke Oele-Woolderzijde?

Op 19 juni 1820 werd weer door Woolde vergaderd. Daar werd voorgesteld om tot een plan van verdeling van de woeste gronden van de marke Woolde te komen. En dat kon eigenlijk niet eerder zijn beslag krijgen dan nadat was vastgesteld tot welke marke de Feubelerkotten behoorde. Dat betekende dat een commissie bestaande uit de heren W.P.C. Greve, als eigenaar van het erf Wilderink in Woolde, Jan Dijk, schout/ burgemeester van Hengelo en markerichter, en W.C. Lantman, notaris te Borne, zich van Woolderzijde zouden gaan bemoeien met het vaststellen van de grensscheiding tussen beide marken en daaraan gekoppeld de situatie van de Feubelerkotten. Inmiddels was het kadaster volgens Frans voorbeeld ingevoerd en druk doende Nederland in kaart te brengen. Zo moesten ook de al ingestelde gemeenten Delden en Hengelo overeenstemming krijgen over hun gezamenlijke grenzen. Reden te meer om de aangestelde commissieleden op 7 februari 1822 bij markenresolutie op te dragen ook met de landmeter tot overeenstemming te komen over de *'sedert onheugelijke jaren verschillende gevoelens [die] ten opzichte dier scheiding hebben bestaan'*. Om tot een grensscheiding te komen werd voorgesteld deze zodanig te trekken, dat de

daarbij aan elke marke toebedeelde veldgrond in verhouding zou staan met de reeds aanwezige cultuurgrond van de beide marken.

De aap komt uit de mouw

Op 9 juli 1830 kwam richter Putman Cramer van Delden bij een volgende bijeenkomst te voorschijn met het register uit 1749, waarin de nieuwe getimmerde huizen vanaf 1682 in de Oeler marke zijn geregistreerd en waarin staat dat de Fabel kotten tot Oele Woolderzijde behoort. Op de vergadering van 1 september 1830 van de gecommiteerden tot de markescheiding, erkende men dat *'deze stukken alle blijkens van echtheid dragen'* en dus de Fabelerkotten als behorende tot de Oeler marke Woolderzijde werd erkend. De gecommiteerden van Oele Woolderzijde hebben dan ook ter vergadering duidelijk gemaakt hoe naar hun idee de grensscheiding tussen beide marken diende te lopen. Uiteraard ging Woolde hiermee niet zonder slag of stoot akkoord.

Op 14 juli 1830 werden de bevindingen van de commissie nog eens vastgelegd in een verslag. De gecommiteerden van wederzijdse marken waren gezamenlijk van mening dat de Fabelerskotten behoorde tot de marke Oele Woolderzijde *'en van nu af zal worden gerekend te behoren tot de marke Oele Woolderzijde met afsnijding van alle verdere reclamatie op dit onderwerp'*.

De commissieleden van beide marken hebben daarna in overleg met de landmeter Noordhoek

van het kadaster op 27 juli 1830 een definitieve scheiding tussen beide marken bepaald. Daarbij is aan de erfmarkerichter Jan Dijk en de heren C.F.H. Putman Cramer en H.J. Averink opgedragen op enkele vastgestelde punten grenspalen te plaatsen.

Welberg eigenaar van de Feubeler kotten

Nu Nu duidelijk was geworden in welke marke het erf was gelegen, was het zaak dat er met Welberg onderhandeld werd. Niet zozeer dat Welberg daar verlegen om was, maar meer omdat de procedure wel geld gekost had. Alle commissieleden hadden hun tijd beslist niet voor niets aan de zaak besteed en dat moest door de marken betaald worden. Daarvoor had de marke Oele Woolderzijde een oplossing. Op 16 januari 1832 kwam het markebestuur bijeen, nu in het huis van de kastelijn Schwalmijer in het dorp Hengelo. Het Huis Hengelo, waar dikwijls werd vergaderd, was inmiddels voor afbraak verkocht. Op de agenda stonden twee punten:

1e De marke was om penningen verlegen voor enige dringende uitbetalingen.

2e Het effectueren van de markescheiding kon bekostigd worden door de gronden in koop aan Jannes Welberg af te staan, die ze nu in gebruik had.

Voorgesteld en afgesproken werd om de 16 schepel land die Welberg in gebruik had, voor 200,- gulden *'in onwederroepelijken verkoop af te staan'*. Daarbij werd Jannes nog een strook woeste grond extra toegewezen van *'zes treeden breed ter lengte van zijn camp'*. De betaling werd als volgt geregeld: Direct moest 60,- gulden betaald worden, vervolgens op de 1e mei van de jaren 1833 t/m 1842 steeds 15,- gulden. Een gespreide betaling dus. De rekening van de betalingen is bewaard gebleven. Keurig werd elk jaar door Jannes Welberg de 15 gulden betaald en door markenrichter Jan Dijk afgetekend. In het jaar 1842 werd 5 gulden betaald om precies op 200 gulden uit te komen.

Zo heb je na flink wat onderzoek een prachtig verhaal voor je boek over familiegeschiedenis gevonden.

Tot de oogst behoort ook het 'tuffelgardern' in de nazomer

Werken van Piet Regenspurg

Uit de collectie

Theo van Stapele

De Oudheidkamer is in het bezit van twee koperen voorwerpen van de Enschedese kunstenaar Piet Regenspurg. Willem Piet (Piet) Regenspurg werd geboren te Enschede op 6 maart 1894 en is aldaar overleden op 23 mei 1966. Piet was een begenadigd kunstenaar, edelsmid en emailleur, maakte prachtige voorwerpen van koper en ook van zilver. Tevens was hij kunstschilder en tekenaar van landschappen, bloemen en stillevens. In 1916 kreeg hij een studiebeurs van Stork in Hengelo en volgde een studie in Den Haag.

Piet heeft o.a. les gehad van Frans Zwollo Sr (1872-1942), een Nederlandse edelsmid en sieraadontwerper. Zwollo was van 1910 tot 1931 verbonden aan de Haagse Academie. Piet was ook leerling van de Academie van Beeldende

kunsten in Den Haag van 1917 tot 1920. Dit is de oudste Academie van ons land, opgericht op 29 september 1682. Regenspurg heeft tot 1920 in Den Haag gewerkt. Na 1920 keerde hij terug naar Enschede en kreeg daar les van

B.H. Bolink. Zijn eerste opdracht in Enschede was er een van een joodse familie. Mede hierdoor maakte hij verschillende kunstvoorwerpen voor de joodse synagoge in Enschede. Hij stond met zijn werken ook op internationale beurzen. Ook was hij lid van het Enschedese kunstenaars collectief.

In ons bezit zijn een vaasje en een schotel met in de rand de tekst "ars longa-vita brevis": kunst is langdurig-leven is kortstondig. In het adresboek van Enschede staat vermeld: W.P. (Piet) Regenspurg, edelsmid Stadsgravenstraat 41.

Piet Regensburg 1894-1966; catalogus bij de gelijknamige expositie in het Rijksmuseum Twenthe

Foto's: Geert Bekkering

Wederopbouwerven in Vriezenveen

Anneke Coops en Mascha ten Damme

De naoorlogse ruilverkaveling in Vriezenveen neemt een bijzondere plaats in in de geschiedenis van de ruilverkavelingen uit de wederopbouwperiode (1940-1965). Vriezenveen was destijds het paradepaardje van de Nederlandse ruilverkaveling vanwege de aard en de omvang van de ingrijpende herverkaveling. Niet voor niets bracht koningin Juliana in 1958 een bezoek aan een oude en een nieuwe boerderij. En na Hare Majesteit volgden nog vele binnenlandse en buitenlandse bezoekers die met eigen ogen de moderne, verbeterde manier van landbouw wilden zien. De wederopbouwperiode (1940-1965) was een tijd van vernieuwing in de architectuur en stedenbouw in Nederland. Het stedenbouwkundig- en landschappelijk ontwerp kenmerkt zich door nieuwe verkavelingspatronen, nieuwe wijkopbouw en een steeds belangrijkere rol van het verkeer. In 2011 is het ruilverkavelingsgebied in Vriezenveen door de overheid aangewezen als één van de dertig gebieden uit de wederopbouwperiode van nationaal cultuurhistorisch belang. De gemeente Twenterand heeft vervolgens Het Oversticht gevraagd om de herkenbare kenmerken van de boerderijen en erven van de ruilverkaveling in beeld te brengen.

Ruilverkaveling in Vriezenveen

De ruilverkaveling in Vriezenveen had een lange aanloop. Al in 1935 werd over ruilverkaveling gesproken, met name om de ontwatering van de agrarische gronden te verbeteren. Vóór de ruilverkaveling had Vriezenveen een bijzonder slagenlandschap dat sterke overeenkomsten vertoonde met de middeleeuwse copeverkaveling in het westen van het land, met uitzonderlijk smalle en lange kavels gescheiden door smalle slootjes. Door vererving en vervolgens opdeling in de lengterichting waren de kavels in de loop der tijd steeds smaller geworden. Sommige percelen waren maar acht meter breed en wel vier of vijf kilometer lang. Dit leverde steeds meer problemen op voor de agrarische bedrijfsvoering, ook omdat de

Oostermaatweg 7.

percelen vrijwel uitsluiten bereikbaar waren over water en het aan ontsluitingswegen praktisch ontbrak.

Onthulling naam Klupshoeve.

Pas na de Tweede Wereldoorlog werden de plannen voor ruilverkaveling verder uitgewerkt. In 1954 stemde een grote meerderheid van de betrokken grondeigenaren voor de plannen. Vriezenveen was een van de eerste ruilverkavelingen die plaatsvonden onder de nieuwe Ruilverkavelingswet van 1954. De werkzaamheden gingen een jaar later van start aan de noordzijde van de Dalweg. De eerste boerderijen hadden klinkende namen, zoals Ora et Labora, Pauwelshoeve en Johanneshoeve. De Klupshoeve aan de Dalweg 35 was de allereerste

Oostermaatweg 11.

ruilverkavelingsboerderij die werd bewoond. Veel bewoners lieten hun oude boerderij aan het Oosteinde of Westeinde in de kern van Vriezenveen achter. Een deel daarvan werd afgebroken. Ruim 70 boerderijen zijn verplaatst van het dorp naar elders in het gebied. In 1967 werden alle percelen definitief op naam van de nieuwe eigenaar gezet. Daarmee was de ruilverkaveling officieel afgesloten.

Oostermaatweg 11.

Eenheid in verscheidenheid

Uiteindelijk is ruim 4400 hectare grond herverkegeld en zijn duizenden verspreid gelegen snippers percelen samengevoegd tot grotere, aaneengesloten kavels. Daarnaast werd 200 hectare woeste grond ontgonnen. De voorbereiding en uitvoering was in handen van de Heidemij, en stond onder leiding van Staatsbosbeheer. De

bestaande sloten werden grotendeels gedempt en de bodem werd sterk verbeterd door diepploegen. Aan de verdere inrichting lag een landschapsplan ten grondslag van H.W. de Vroome. Het Landschapsplan uit 1963 voorzag in beplanting langs de hoofdwegen, veelal een enkele of een dubbele rij inlandse eiken. Zo kregen de Dalweg en Westerveenweg een dubbele rij eiken langs de zuidzijde, en de Ooster- en Westermaatweg een enkele rij eiken aan weerszijden van de weg. Het verkavelingspatroon van de landbouwgrond is 90 graden gedraaid ten opzichte van de oorspronkelijke verkaveling. Onderdeel van het plan was ook de 'teruggave aan de natuur' van gemeenschappelijke grond voor particuliere turfwinning, waardoor een gebied is ontstaan met hoge cultuur- en natuurlandschappelijke waarden dat door de hoger opgaande begroeiing en de kleinschalige, versnipperde verkaveling sterk contrasteert met het omringende, open en weidse landbouwgebied [Blom 2013, p. 268].

Het wederopbouwgebied van Vriezenveen is goed herkenbaar door de regelmatige structuur en de overeenkomsten van de erven en de bebouwing. De nieuwe erven zijn aangelegd in zeven herkenbare clusters. Langs de Dalweg en de Westerveenweg verrezen nieuwe erven op ruime kavels, die net als in het centrum van Vriezenveen onder een hoek met de weg lagen. Vanaf 1960 werden de erven ten zuiden van Vriezenveen aan de Oostermaatweg en Westermaatweg ingericht. Hier staan de kavels

Dalweg 18.

Dalweg 33.

recht op de weg. De boerderijen langs deze wegen verzezen in lange lintbebouwing. De zeer vergelijkbare erven liggen op ongeveer gelijke afstand van elkaar aan de lange rechte wegen. Brede kavels werden afgewisseld met iets smallere en diepere kavels.

Dalweg 37.

Langs de Westerhoevenweg en Russendijk werd één kort lint aangelegd. In De Pollen, ten noordoosten van Vriezenveen, werden tussen de bestaande lintbebouwing langs de Geesterenseweg en de Vriezenveenseweg nieuwe erven toegevoegd, de zogenaamde streekverbetersaars. Verspreid langs de Horstweg, Boslandweg en Aadijk kwam een aantal erven te liggen, die geen aaneengesloten lint vormen, maar wel duidelijk herkenbaar zijn als groep. Daarnaast zijn op verschillende plekken 'spijtoptanten' te vinden; boerderijen die na de officiële afronding van de ruilverkaveling op nieuwe kavels zijn gebouwd.

Dalweg 37.

Boslandweg 16.

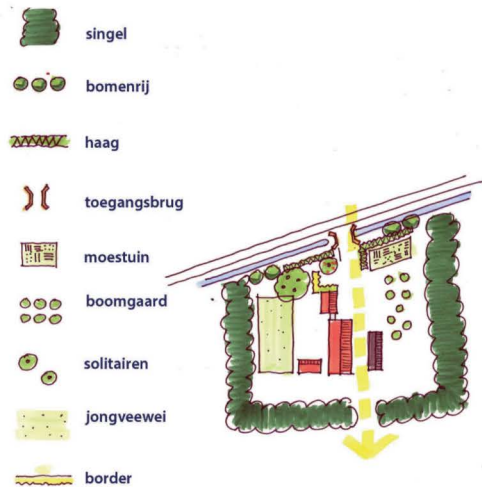
Groene eilanden

Volgens het adagium van de wederopbouw 'licht, lucht en ruimte' kennen alle erven in Vriezenveen een ruime, open opzet met doorzichten langs de bijgebouwen. De meeste erven worden ontsloten door een centrale oprit, soms in de vorm van een brug over een sloot langs de hoofdweg. De woonhuizen zijn op de straat gericht en worden daarvan gescheiden door de siertuin, die voorzag in een fraaie uitkijk op de straat. Vrij zicht van de openbare weg op de bestaande bebouwing is een belangrijk kenmerk van de wederopbouwerven. Praktisch alle erven waren aan de andere drie-, of in enkele gevallen aan twee zijden omgeven door een windsingel van (eiken)bomen. Een aantal erven heeft een zichtas vanaf de oprit langs de bebouwing, die door een uitsparing in de singel een blik biedt over het achterliggende land.

Boslandweg 13.

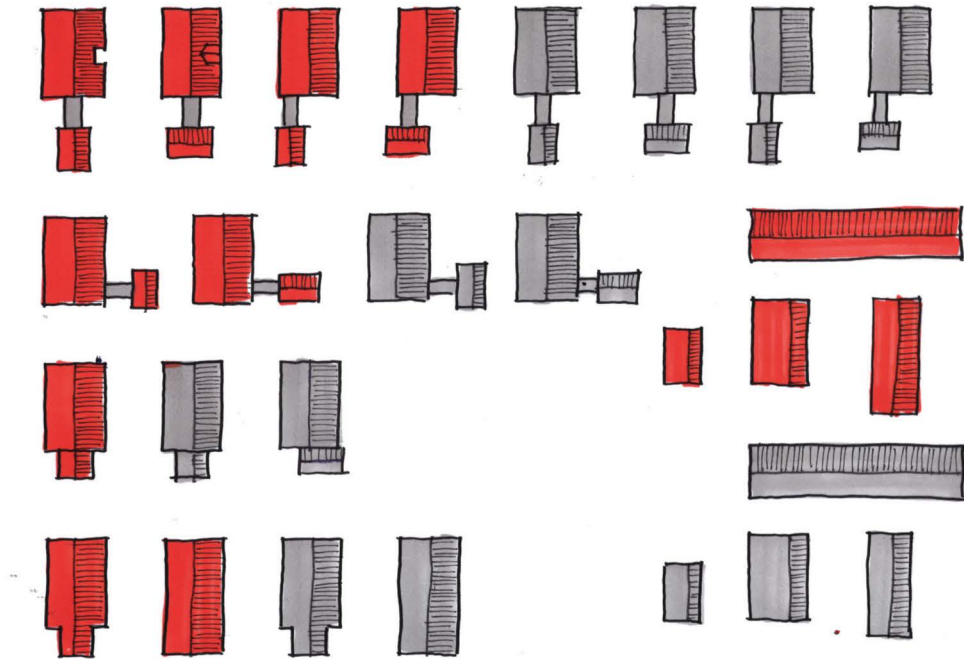
De boomgaard, de moestuin en de siertuin lagen bij het woonhuis en de kalverweide lag ernaast. De siertuin bestaat meestal uit een grasveld of gazon met een magnolia, enigszins asymmetrisch ten opzichte van het huis geplant. Soms staat er een grote solitaire schuin voor het huis, meestal een linde, rode beuk of kastanje. Verschillende onderdelen van de tuin zijn omgeven door een haag van veldesdoorn. Bij elkaar genomen vormen deze elementen een 'ideaal erf' zoals weergegeven op de erfschets.

Erfschets.

Moderne soberheid

De boerderijen zijn planmatig neergezet in ongeveer dezelfde tijd, met ongeveer dezelfde karakteristieken. Ze waren voor die tijd heel modern en uiterst sober. Decoraties vond men overbodig. Zelden komen traditionele luiken of vensters met roeden voor. Wel is in enkele gevallen de kopse gevel van de schuur voorzien van groen geschilderd houten beschot, zoals dat gangbaar is bij traditionele Twentse boerderijen. Het Coöperatief Bouwbureau voor de Landbouw in Arnhem, onderdeel van de Nederlandse Heidemaatschappij, leverde drie of vier standaard typen boerderijen. Lokale architecten pasten deze ontwerpen aan aan de wensen en het budget van de boer. Zo zijn veel boerderijen ontworpen door architect E. Kielstra van het Bureau Agrobouw. De architectuur is die van de Delftse School, dus traditioneel met bakstenen

Schema typologie plattegronden

gevels en een met pannen gedekt zadeldak, maar met een strak uiterlijk. De nieuwe boerderijen kregen een modern interieur zoals in de woningbouw uit de wederopbouwperiode gebruikelijk was, met een granito aanrechtblad, Bruynzeel keukenkastjes en een in pandige aparte wc. Het woongedeelte van de wederopbouwboerderij leek op 'gewone' woonhuizen.

De boerderijen zijn vooral herkenbaar aan de manier waarop de verschillende bouwdelen ten opzichte van elkaar zijn geplaatst: het woonhuis apart voor of naast het bedrijfs gedeelte of juist eraan vast. Het overgrote deel van de boerderijen is van het type kop-hals-romp. Het bedrijfs gedeelte van de nieuwe boerderijen bood in hoofdzaak onderdak aan melkkoeien en jongvee.

Boslandweg 16.

Boslandweg 16.

De boerderijen en de bijgebouwen staan in telkens wisselende opstelling op het erf. De verschillende typen boerderijen en bijgebouwen zijn schematisch weergegeven in een overzicht. In het streekverbeteringsgebied De Pollen hebben de boerderijen veel minder ruimtelijke samenhang dan de erven in het ruilverkavelingsgebied. Vaak zijn de boerderijen net van een ander type, bijvoorbeeld omdat er een knik in het dak zit, de schuur dwars achter het woonhuis geplaatst is, of omdat singels ontbreken.

Nieuwe ontwikkelingen

Van de ruim 70 wederopbouwerven is een aantal nog gaaf. Aan de Westerveenweg zijn de erven nog grotendeels intact. Hier zijn de singels vrijwel overal nog aanwezig en er is weinig aan de woningen verbouwd. Bij sommige erven is voor de bouw van grote stallen en bijbehorende kuilvoerplaten - een deel van - de singel gekapt. Helaas is ook een aantal erven behoorlijk veranderd. De Dalweg kent ten opzichte van de Westerveenweg bijvoorbeeld meer latere uitbreidingen met grote schuren en een doorbreking van de singel, vooral aan de achterzijde. Ook op de erven aan de Oostermaatweg en Westermaatweg worden singels doorbroken of is achter de singels gebouwd.

Niet alleen ontwikkelingen in de landbouw hebben veranderingen tot gevolg gehad. Op een aantal erven is het bestaande woonhuis uitgebreid. Bij verschillende erven is een extra woning voor (gepensioneerde) ouders of juist voor de kinderen gebouwd, soms in een aansluitende

stijl, soms opvallend anders. Ook de veranderende mode heeft invloed gehad op de inrichting van de erven en tuinen. Gazons zijn verkleind of hebben soms helemaal plaats gemaakt voor coniferen en andere sierstruiken, de veldesdoornhagen zijn vervangen door hagen van beuken of coniferen, moestuinen en kalverweijtjes zijn verwijderd omdat er geen behoefte meer was. Bij sommige erven is de ruime, open opzet nauwelijks meer beleefbaar.

Een aantal boerderijen heeft met name in het bedrijfspgedeelte een nieuwe bestemming gekregen, bijvoorbeeld als woonhuis of logeerboerderij. Voor het plan Waterrijk van de gemeente Almelo zijn enkele boerderijen afgebroken waardoor zeven erven aan de Westermaatweg en Oostermaatweg inmiddels 'leeg' zijn.

Herkenbaarheid in de toekomst

Om de karakteristieken van de wederopbouwerven te respecteren en te behouden, heeft de gemeente Twenterand Het Oversticht gevraagd enkele handvatten te bieden voor eigenaren en bewoners. Veel erven hebben nog altijd een agrarische functie en kunnen deze hopelijk nog lang houden. Daarvoor moet dan wel ruimte geboden worden. Belangrijk voor het behoud van het karakter bij uitbreiding is het in tact houden van de oorspronkelijke open structuur en de bestaande verhoudingen van de erven, en dat de singel zo veel mogelijk wordt gespaard of juist hersteld. De nieuwe (bedrijfs)-bebouwing kan bijvoorbeeld achter of naast de bestaande singel geplaatst worden, of soms is het mogelijk om een nieuwe singel achter de uitbreiding aan te planten. Bij het terugbrengen of restaureren van 'authentieke' elementen zoals singels, toegangsbruggen, een magnolia of de haag van veldesdoorn, is het zaak om erop te letten of een erf bepaalde kenmerken wel daadwerkelijk heeft gehad om zo de oorspronkelijke afwisseling in de opzet en variatie in de inrichting van de erven te behouden.

Bronnen

Anita Blom (e.a.), Atlas van de Wederopbouw in Nederland 1940-1965. Ontwerpen aan stad en land, Rotterdam 2013, p. 266-271.

Monument voor de freules is er!

Jan van Beckum

In de afgelopen jaren heb ik op verzoek van diverse groepen belangstellenden presentaties verzorgd over het adellijke Twentse geslacht Van Beckum en in het bijzonder over de freules Maria en Ursula. Bij die gelegenheden heb ik regelmatig mijn verbazing uitgesproken over het feit dat nergens in Twente of Overijssel een tastbare herinnering in de openbare ruimte aan deze vrouwen was gewijd. Geen park, plantsoen, straat, overheidsgebouw, school of voetpad draagt de naam van Maria en Ursula van Beckum, nergens was enig monument, gedenkteken of kunstwerk ter nagedachtenis aan de freules opgericht.

Als eerste adellijke slachtoffers in Twente van de Inquisitie was daar naar mijn mening wel aanleiding voor, te meer omdat de executie van de freules zowel in de Canon van Twente als van Overijssel is opgenomen. De TC Tubantia (13/01/2010) bracht naar aanleiding van een van de genoemde presentaties een kort artikel van Marcel Tettero met de kop "Pleidooi monument freules van Beckum".

1001 Vrouwen uit de Nederlandse Geschiedenis

In 2013 verscheen van Els Kloek het 1556 pagina's dikke boek "1001 Vrouwen uit de Nederlandse Geschiedenis", een eerbetoon aan vrouwen die ooit beroemd of berucht waren maar nu bijna volledig vergeten zijn. Maria en Ursula zijn in dat boek wél opgenomen. In het voorwoord geeft de schrijfster aan dat zij

aanvankelijk alleen vrouwen tussen de 4e en 18e eeuw in haar boek wilde bespreken. Toen besloten werd de lijst van 1001 vrouwen door te trekken tot en met de 20e eeuw moesten ruim 200 van de geselecteerde vrouwen wijken voor nieuwkomers uit de laatste twee eeuwen. Het is veelzeggend dat Maria en Ursula in die tweede selectie van Els Kloek voor het boek behouden bleven. Daardoor bevinden ze zich nu in goed gezelschap van Cunera, Simondr Kenau Hasselaer, Maria Stuart, Belle van Zuylen, Koningin Emma, Aletta Jacobs, Anne Frank en Renate Rubinstein.

Canonkunstproject

Inmiddels was vanuit het Kunstenlab het z.g. canonkunstproject gestart, waarbij historische verhalen en gebeurtenissen de inspiratiebron moesten vormen voor de realisatie van 15 kunstwerken in de openbare ruimte van Overijssel. De dood op de brandstapel van de freules in 1544 was een van de 15 gebeurtenissen die voor dit project werden geselecteerd. Uit de door kunstenaars ingezonden ontwerpen is het werk van Theo van Delft gekozen en op 20 febr. 2014 zijn diens artistieke uitingen in de gemeente Hof van Twente, onthuld: in Delden in de omgeving van het voormalige Galgenveld en in Diepenheim bij de opgang naar de Erve 't Morshuis.

Maria van Beckum en de Oranjes

Maar wat bij de selectie van de freules voor het boek "1001 Vrouwen", noch bij de toekenning van een subsidie voor een kunstwerk voor Maria en Ursula een rol zal hebben gespeeld is het volgende.

Naar aanleiding van het huwelijk van Beatrix van Oranje-Nassau in 1966 met Claus von Amsberg verscheen in dat jaar in het tijdschrift De Nederlandsche Leeuw een kwartierstaat van de echtgenoot van onze toenmalige kroonprinses. Een variant van deze kwartierstaat is te vinden op de website van Marcel Tettero [1] die er nog een generatie in de vrouwelijke lijn aan heeft toegevoegd. Het aldus ontstane overzicht laat zien dat de 15^e generatie van het voorgeslacht van Claus von Amsberg wordt gevormd door het in Twente wel bekende echtpaar Unico Ripperda, drost van Salland, en Judith (Jutte) van Twickelo.

In 't Inschrien 2014/2 [2] is een overzicht opgenomen dat de familiebanden laat zien tussen de Van Beckums en de Van Twickelo's in de 14^e t/m 16^e eeuw.

Darin wordt duidelijk waarom Goossen van Raesvelt, getrouwd met Agnes van Twickelo (een zus van Jutte), vanwege die familierelatie aanspraak kon maken op het familiebezit van de Van Beckums in geval Jan III van Beckum kinderloos zou overlijden.

Koppelen we dat overzicht (zie fig. 1) aan de 15^e generatie van het voorgeslacht van Claus von Amsberg – en dus van Willem Alexander – dan ontstaat een overzicht van 19 generaties. Omdat de **overgrootmoeder** van Maria van Beckum **een volle nicht** was van **de grootvader van Jutte van Twickelo** moeten we concluderen dat Willem-Alexander en zijn nageslacht een bloedband hebben met Maria van Beckum!

Noten

- 1 Zie www.marceltettero.nl/rijkvanneripperda/Boxbergen/Willem-Alexander.html
- 2 Zie: De zoete wraak van Jan III van Beckum ('t Inschrien, 2014/2)

De wederopbouw van Twente

Robert Kemper Alferink

In dit nummer van 't Inschrien is de meerderheid van de artikelen aan het boerenleven en de landelijke bouwkunst gewijd. Begin twintigste eeuw had 'landelijke bouwkunst' een vrij oubollig karakter. Krakkemikkige schuurtjes, schaapskooien en vakwerkboerderijen werden traditioneel, folkloristisch en – soms zelfs – ondergeschikt ten opzichte van stedelijke bebouwing gevonden. Boerderijonderzoekers als J.H. Gallée uit Vorden en de Duitsers W. Lindner en W. Pessler wisten tussen 1900 en 1910 een eerste hausse van belangstelling voor deze boerderijen te creëren. Door hun publicaties kwam de landelijke bouwkunst op de kaart als een volwaardig vakgebied. Gestructureerd, haast wetenschappelijk, was het werk van Klaas Uilkema (een boerenzoon), die vanaf begin jaren '30 in heel Nederland honderden boerderijen bezocht. Zijn betekenis voor Twente was echter beperkt.

Jan Jans pakte zijn werk als boerderij-onderzoeker anders aan. Hij tekende honderden boerderijen en schuren, maar deed dat niet louter ter documentatie. Nee, het was bedoeld om te kunnen gebruiken bij zijn werk als architect. In alle door Jans gebouwde boerderijen op het Twentse platteland, zo tussen de jaren '30 en '50, zijn dan ook streekeigen kenmerken terug te vinden.

In het algemeen was het ná de Tweede Wereldoorlog gedaan met de 'streekeigen' bouw. Boerderijen werden niet meer opgetrokken uit vakwerk en er werden geen gebinten meer gebruikt voor de bouw van de boerderij. Dat gold des te meer voor de zogenaamde wederopbouwboerderijen. Die vervingen de bestaande boerderijen welke tijdens de oorlogsjaren of rond de dagen van de bevrijding door Duitse of geallieerde soldaten waren verwoest. Al deze boerderijen, vele honderden in heel Overijssel, werden gestructureerd weer opgebouwd door het Bureau Wederopbouw Boerderijen volgens een min of meer vast stramien. Inspiratie werd opgedaan bij de boerderijen die systematisch waren gebouwd bij de drooglegging van de Wieringermeer en de bebouwing van de Noord-Oost-Polder. De daardoor ontstane standaardbouw bleef ook daarna in zwang. Bij de grootschalige ruilverkaveling

en ontginning van Vriezenveen in de jaren '50 en '60 werd deze standaardbouw dan ook veelvuldig toegepast. Het betekende het definitieve einde van de 'streekeigen' bouw.

De aandacht en waardering voor deze boerderijen zonder de 'traditionele' Twentse streekeigen kenmerken was altijd vrij beperkt. Door boerderijonderzoekers in de jaren '80 en '90, toen deze boerderijen relatief gezien ook nog vrij 'nieuw' waren, werden ze structureel buiten beschouwing gelaten. In de laatste jaren is daarin een kentering ontstaan. Het Ministerie van OC&W signaleert in de notitie Kiezen voor karakter - Visie erfgoed en ruimte deze lacune ook op landelijk gebied: 'doelstelling van het rijk is dat de periode 1940-1965 in de toekomstige inrichting van Nederland herkenbaar aanwezig blijft op gebiedsniveau. [...] De bijzondere eigenschappen van deze gebieden verdienen meer publieke aandacht en de meest bijzondere gebieden een publieke bescherming.'

Door het Meertens Instituut wordt samen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed sinds enkele jaren gewerkt aan een onderzoek naar wederopbouwboerderijen op nationaal niveau. Elders in Nederland (rondom de Grebbeberg én in Salland) zijn er dit voorjaar, zeventig jaar ná de bevrijding, diverse publicaties over de wederopbouwboerderijen in die gebieden verschenen. Een verkennend onderzoek in Twente is voorzien.

Een vervolgstap is het creëren van bescherming voor diverse wederopbouwboerderijen én later gebouwde boerderijen in wederopbouwstijl. De aanwijzing als karakteristieke panden in bestemmingsplannen is daarvoor een eerste stap. Gemeenten waar de meest intensieve oorlogshandelingen in Twente hebben plaatsgevonden, en waar ook de meeste wederopbouwboerderijen gebouwd zullen zijn, zouden er een aantal aan kunnen wijzen als gemeentelijk monument. Juist omdat voor zover mij bekend nu geen van deze boerderijen welke beschermde status dan ook heeft én omdat het behoud van deze boerderijen door allerlei vormen van verval steeds lastiger en kostbaarder is, is dit daarvoor hét moment!

J.E. Gieskes in de publieke ruimte

Albert Gieskes

De Enschedese tandarts Gieskes heeft een aantal bijzondere beelden gemaakt. Zijn eerste werken maakte hij in zijn praktijk uit tandartsgips, daarna ook uit andere materialen. Toen bleek dat zijn talent ook door anderen gewaardeerd werd, werd hij gevraagd ook kunst voor openbare ruimten te maken. Hij werkte niet in opdracht en vroeg ook geen geld voor zijn kunstwerken. Verschillende kunstwerken zijn nog steeds in Twente te bewonderen.

Mijn vader J.E. (Johan Engelbert, kortweg Hans) Gieskes werd geboren in 1921 aan de Voortsweg 33 in Enschede en overleed in 2009 in Het Lindenhof aan de Noord Esmarkerrondweg. Zijn vader was procuratiehouder bij J.B. Scholten, zijn moeder was de dochter van G.H. de Bruijn, van de machinefabriek, ook bekend als katholiek politicus. Hans studeerde tandheelkunde in Utrecht, was waarnemend in een tandartsenpraktijk in Zwolle, voor zijn

dienstplicht in Surabaya en woonde vervolgens vanaf 1950 in Enschede en later Boekelo. Hij trouwde in 1946 met Aggie Hermelink uit Almelo, en kreeg 5 zoons met haar. Hij deelde met Willem Wilmink dat Enschede voor hem het beste plekje op de hele wereld was. Na tien jaar de hele dag patiënten door het huis naar de praktijk op de eerste verdieping te hebben zien lopen, was mijn moeder blij om te verhuizen naar het pand op de hoek van de Kortenaerstraat

en de Tromplaan, waar de praktijk een eigen ingang had. Daar zullen veel Enschedeërs zich hem wel van herinneren. Buiten de deur was hij op diverse manieren met cultuur en historie actief. Naarmate hij ouder werd begon hij steeds meer te schrijven. Dat varieerde van ingezonden brieven, gedichten voor allerlei gelegenheden, tot de diverse artikelen die hij onder andere in n Sloopsteen publiceerde, over vaak historische onderwerpen. Zijn enorme inzet voor allerlei instellingen en doelen leverde hem uiteindelijk een ridderorde op, waar hij heel content mee was.

Zeer gevarieerd werk

Tijdens zijn studietijd in Utrecht is hij begonnen met beeldhouwen, eerst met hoofdjes gesneden uit 4 cm grote blokjes tandartsengips. En toen hij zijn studie niet meer voort kon zetten vanwege de in de oorlog vereiste loyaliteitsverklaring, ging hij werken als tandtechnicus bij tandarts Stake in Gronau, wat zijn materiaal-

beheersing nog verder ten goede kwam. In de lange jaren tot aan zijn overlijden heeft hij een enorm aantal beelden in hout, steen, gips, metaal en been gemaakt, waarin hij een herkenbare eigen stijl ontwikkelde. Ook maakte hij ex-librisen, sieraden, penningen en tekende veel. Hij heeft heel veel werk gemaakt, zittend in zijn fauteuil, waarbij een krant op zijn schoot bedoeld was om alle afgesneden houtsnippers op te vangen, maar heeft ook altijd zijn 'hok' gehad: in de kelder of een deel van de garage. Daar viel ons altijd de spreuk op, die hij ooit opgeschreven had op een stukje geplastificeerde witte meubelplaat: "Wer allein ist hat es gut, weil keiner da der ihm was tut" (vrij naar Wilhelm Busch): in zijn 'hok' heeft hij duizenden uren met groot genoegen doorgebracht.

Na Duisternis Licht

Zijn werk was steeds figuratief, regelmatig zelfs nuttig zoals bijvoorbeeld een handvat voor een kaasschaaf. Hij zat jaren in het bestuur van de

Hans Gieskes werkt aan het beeld van St. Jacobus de Meerdere voor de kerk van Lonneker

St. Plechelmus voor de basiliek in Oldenzaal

Gevelsteen dierenarts Haaksbergen.

Culturele Raad van Enschede, maar hij had geen enkele artistieke ambitie. Hij zag zijn werk als variërend van leuke verhalende volkskunst tot werk dat eigenlijk bijna abstracte kunst was. Ik beperk me nu tot zijn werk in de openbare ruimte. De aanleiding vormde het zonder naam van de maker afbeelden in n Sliepsteen 103 van een gevelsteen van zijn hand. Deze zit in de gevel van het huis, waar zijn vader woonde met diens tweede vrouw A. M. Gieskes-Holstege. Hij maakte deze waarschijnlijk in 1954 en beeldde daarop een midwinterhoornblazer af bij een waterput. De tekst Post Nubila Lux (Na Duisternis Licht) sloeg op de oorlog waarin zijn vader zijn eerste vrouw en zijn oudste zoon Henny verloor. Later heeft mijn vader het nog wel eens jammer gevonden dat hij de midwinterhoorn als een klarinet gespeeld afgebeeld had, en niet op de gebruikelijke dwarse wijze. Maar dat was wel veel lastiger geweest en had ook een veel hoger reliëf vereist.

Boerendierenarts

Eveneens in de vijftiger jaren boetseerde hij een gevelsteen voor zijn zwager J.J.G. ter Haar, dierenarts (1925-2007), in diens huis Enschedesestraat 25 in Haaksbergen. Hij boetseerde Absyrtus (300-360 A.D.), dierenarts verantwoordelijk voor de zorg voor de paarden in het leger van Constantijn de Grote, die hij afbeeldde terwijl hij een ziek paard een heilzaam drankje voorhoudt. Op de achtergrond de slang van Aesculapius in een schaal, verwijzend naar het apothekersdeel van de dierenartsenpraktijk.

Tegelijkertijd heeft de afbeelding ook waarde voor oom Jo, zoals hij voor ons heette, omdat die een echte boerendierenarts was en genoot van het contact met zijn Twentse boeren, hechte aan de Twentse aarde. De gevelsteen laat hem ook zien als hijzelf, zorgend voor het Twentse Ros...

Nadat hij diverse toernooitrofeeën gemaakt had voor de Twentse Golfclub - toen nog in Driene - vroeg men hem om een afbeelding van een Twents Ros voor op de nieuwbouw naar Delden in 1996. Ik had ooit een oud eiken tafelblad van de straat opgeraapt. Dat werd ogenblikkelijk geconfisciseerd en veranderd in een stoer Twents Ros, dat nog steeds het TGC-clubhuis siert.

Veel religieus werk

Mijn vader accepteerde nooit opdrachten, vanwege de verplichting die hem dat opleverde; hij wist tevoren nooit of hij zelf tevreden over het resultaat zou zijn. Maar hij ging een uitdaging nooit uit de weg en vaak resulteerde dat in een leuk beeld, een interessant artikel of mooi gerestaureerd antiek. Daarbij wilde hij

Post Nubila Lux, gevelsteen aan de Laaressingel 4 in Enschede.

De Heilige Maria voor de Paulusparochie in Enschede.

nooit betaald worden voor het resultaat. Enerzijds, wilde hij er niets aan verdienen omdat dat dan een verplichting opleverde, anderzijds was het plezier, dat hem het maken van het beeld opleverde, in zijn ogen onbetaalbaar. Hij was echter wel gevoelig voor uitnodigingen om iets te maken voor een bepaalde plek of gelegenheid. Zo bezocht hem in de tachtiger jaren pastoor Borghuis van de Paulus-parochie in Enschede met de vraag of hij voor zijn kerk een beeld wilde hakken van H. Maria. Hij heeft toen met veel plezier een mooie jonge vrouw met een heel vriendelijke uitstraling gesneden uit een mooie stam Twents eikenhout.

Mijn vader schreef er nog een gedichtje bij:

Dit beeld gehakt uit eikenhout
Dat jarenlang op Twentse grond
Met hoge kruin te wuiven stond
Nu aan Paulus toevertrouwd

Op een gegeven moment kreeg hij een stuk eeuwenoud eikenhout uit de restauratie van de St. Plechelmus in Oldenzaal en hakte daar met heel veel plezier een beeld van de Heilige voor die kerk uit, dat nu prijkt in de tentoonstellingsruimte in die basiliek. Als ik het beeld nu zie herken ik het gezicht van mijn grootvader, al heb ik hem daar nooit over gehoord. Helaas kan ik het hem niet meer vragen.

Voor het Oldenzaalse ziekenhuis Heil der Kranken werd hij gevraagd of hij een beeld van

Franciscanessen-non, die staat in het trappenhuis van het Oldenzaalse ziekenhuis Heil der Kranken.

een Franciscanessen-non kon maken, ter herinnering aan die religieuze vrouwen die dat ziekenhuis hadden opgericht, en daar jaren gewerkt hebben. Hij verzamelde foto's van de nonnen en organiseerde zich een mooie stam lindenhout. Het resultaat staat nog steeds in de bocht van de trap in dat ziekenhuis.

En toen de pastoor van de Jacobuskerk in Lonneker hem eens kwam wijzen op de nooit gevulde nis boven de ingang van zijn kerk, was een mooie stam eikenhout snel gevonden. Ik vind het een van zijn meest typerende beelden geworden, waarbij zijn eigen stijl met nèt genoeg abstractie een vriendelijke reus van een St. Jacobus verbeeldt met pelgrims-schelp, bedelnap en staf. Jacobus staat goedmoedig neer te kijken op wie die kerk binnen gaat, wetend dat het vervullen van de pelgrimage, die ieders leven vormt, een doorlopende ontdekkingstocht is. Het leven is nooit wat het lijkt, en loopt heel vaak anders dan verwacht. Het beeldhouwen van mijn vader varieerde van het versieren van gebruiksvoorwerpen tot het gevonden worden door uitdagingen. Daar heb ik hierboven enkele van gepresenteerd. Hij heeft zich zijn hele lange leven nooit verveeld, en is steeds blijven tekenen, schrijven en beeldhouwen. Zijn werk werd kennelijk erg gewaardeerd.

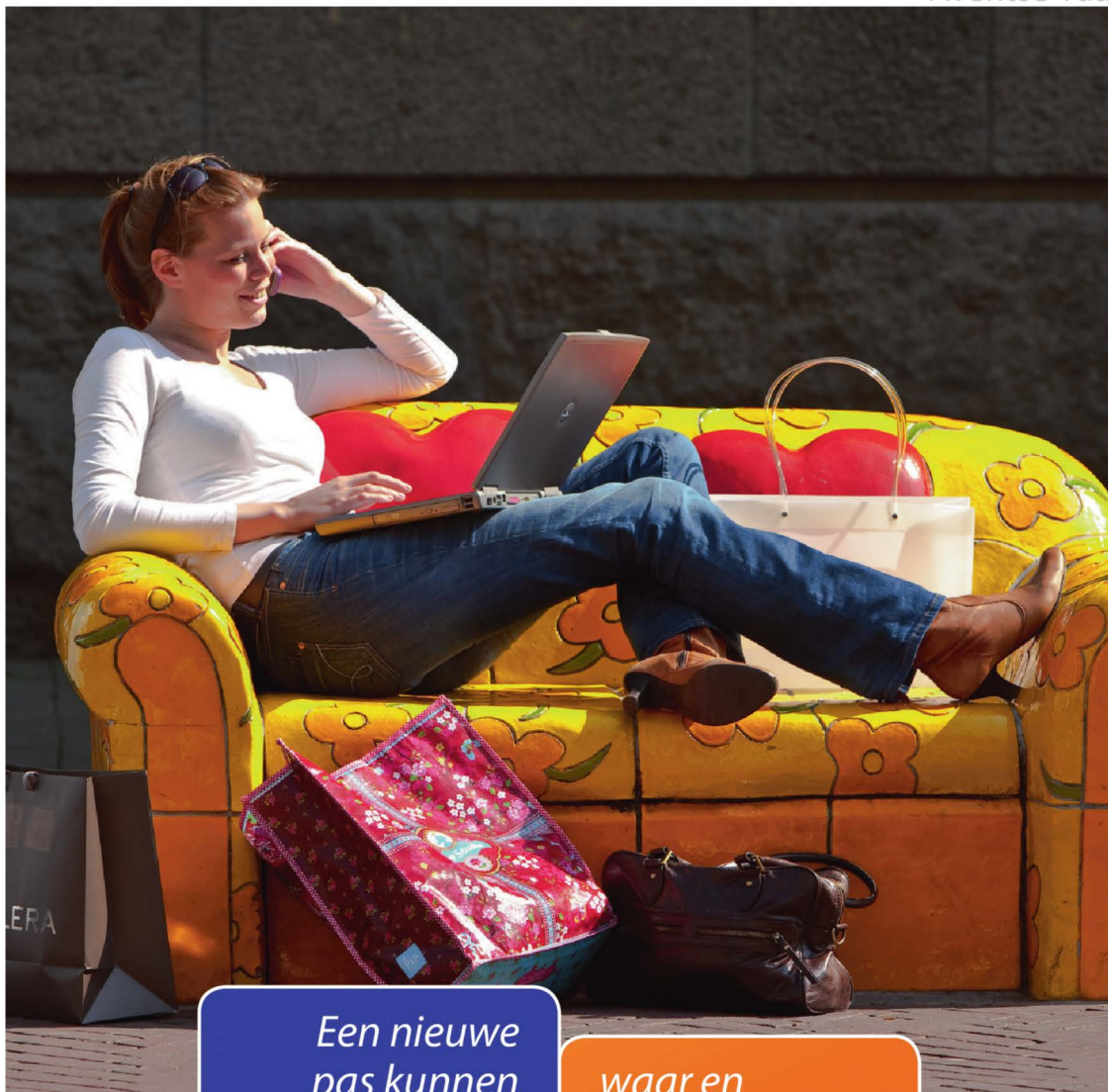
Hoewel misschien minder creatief, is ook het Twentse Ros, dat hij maakte voor de Twentse Golfclub t.g.v. de verhuizing van Driene naar Delden, een liefdevol en met veel plezier gehakt reliëf. Het hout kwam van het blad van een eiken tafel, die langs de stoep stond te wachten op de Grofvuilophaaldienst... Hij had een grote voorraad hout op die wijze bij elkaar gesprokkeld, kreeg ook wel eens mooie stukken van tropische houtsoorten van een patiënt van hem, die een fabriekje had waar houten slabakken e.d. gemaakt werden.

VAN MEGGELEN KERSSENBERG

ASSURANTIËN

VERZEKERINGEN HYPOTHEKEN PENSIOENEN

Boddenkampsingel 86 - 88
Postbus 334, 7500 AH Enschede
Telefoon: 053 - 435 01 04
E-mail: info@vmk-assurantien.nl

*Een nieuwe
pas kunnen
aanvragen*

*waar en
wanneer het
u uitkomt.*

Via internet en telefoon regelt u meer dan u denkt.

Welke vraag u ook heeft; via internet of telefoon regelt u gemakkelijk zelf de meeste bankzaken. Of dat nu gaat over het doorgeven van een verhuizing of bijvoorbeeld het terugboeken van een automatische incasso.

Ga naar rabobank.nl/klantenservice of bel met (053) 488 58 85

Samen sterker

Rabobank